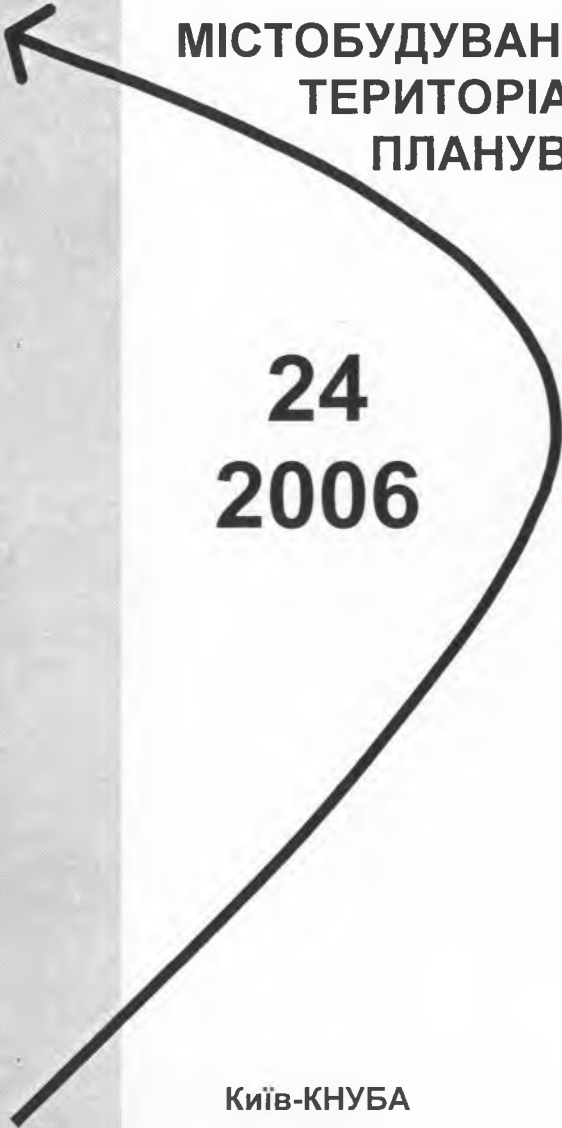

**МІСТОБУДУВАННЯ ТА
ТЕРИТОРІАЛЬНЕ
ПЛАНУВАННЯ**

**24
2006**

Київ-КНУБА

**МІСТОБУДУВАННЯ ТА
ТЕРИТОРІАЛЬНЕ
ПЛАНУВАННЯ**

**24
2006**

Київ-КНУБА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ І МІСТОБУДУВАННЯ

СПІЛКА УРБАНІСТІВ УКРАЇНИ

МІСТОБУДУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ

Науково-технічний збірник

Заснований у 1998 році

Випуск №24

Київ КНУБА 2006

УДК 711.11; 711.112

Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Осетрін. – К., КНУБА, 2006. – Вип. 24. – 268 с. Українською та російською мовами.

В збірнику висвітлюються інженерні та економічні проблеми теорії і практики містобудування, територіального планування, управління містобудівельними системами і програмами, комплексної оцінки, освоєння, розвитку, утримання та реконструкції територій і житлової забудови, розглядаються нагальні питання містобудівельного кадастру, розвитку поселень, їх інженерного устаткування та транспортної інфраструктури.

Градостроительство и территориальное планирование: Науч.-техн. сборник / Ответ. ред. Н.Н.Осетрин. – К., КНУБА, 2006. – Вип. 24. – 268 с. На украинском и русском языках.

В сборнике освещены инженерные и экономические проблемы теории и практики градостроительства, территориального планирования, управления градостроительными системами и программами, комплексной оценки, освоения, развития, содержания и реконструкции территории и жилой застройки, рассматриваются насущные вопросы градостроительного кадастра, развития поселений, их инженерного оборудования и транспортной инфраструктуры.

Відповідальний редактор - кандидат технічних наук, професор М.М. Осетрін.

Редакційна колегія: доктор архітектури Абизов В.А.; доктор технічних наук, професор Габрель М.М.; член-кореспондент АМ України, доктор архітектури, професор Дьомін М.М.; доктор архітектури, професор Єжов В.І.; доктор технічних наук, професор Карпінський Ю.О.; доктор технічних наук, професор Ключниченко Є.Є.; доктор архітектури, професор Лаврик Г.І.; професор МАА Левітан Я.Б.; кандидат технічних наук, доцент Леонтович В.В.; доктор технічних наук, професор Лихогруд М.Г.; доктор технічних наук, професор Лященко А.А.; кандидат технічних наук, доцент Мамедов А.М. (заст. відп. редактора); доктор географічних наук, професор Нудельман В.І.; кандидат технічних наук, професор КНУБА Рейцен Є.О. (відп. секретар); доктор архітектури, професор Слепцов О.С.; доктор біологічних наук, професор Солуха Б.В.; доктор технічних наук, професор Усаковський С.Б.; доктор архітектури, професор Фільваров Г.И.; доцент Чередніченко П.П. (заст. відп. секретаря); дійсний член АМ України, доктор технічних наук, професор Яковлев М.І.

Рекомендовано до видання вченою радою Київського національного університету будівництва і архітектури, протокол № 7 від 30 червня 2006 р.

На замовних засадах

© Київський національний університет будівництва і архітектури, 2006

УДК 711.11

Чемакіна О.В., Краснощокова Н.О.,

ПРОСТОРОВА СТРУКТУРА МІСТОБУДІВНИХ СИСТЕМ ДОНБАСУ

Сучасне містобудування вимагає розгляду закономірностей формування взаємозв'язків природних чинників і міського середовища Донбасу на трьох рівнях:

- на глобальному (макрорівні) - аналіз взаємовпливу системи розселення Донбасу, природного потенціалу та структури техногенних порушень на території регіону - задання територіально-планувального розміщення окремих функціональних зон території регіону і композиційна спрямованість кожної з них, яка визначається в Донбасі взаємодією природного потенціалу, екологічно порушених територій і системою розселення, що склалася історично;

- на середньому (мезорівні) - вивчаються питання формування функціонально-планувальних зв'язків міського середовища в межах кожного населеного пункту на основі взаємодії техногенного, антропогенного і природного ландшафтів, задання визначення сукупності компонентів міського середовища, виявлення системних зв'язків і визначення специфіки міського середовища;

- мікрорівень розгляду міського середовища пов'язаний з організацією елементів техногенного, антропогенного і природного ландшафту в єдине ціле - задання встановлення динамічної єдності і гармонії між компонентами міського середовища, композиційної єдності окремих утворень міського середовища шляхом визначення взаємозв'язків елементів антропогенного, техногенного і природного ландшафтів.

Розвиток промисловості, пов'язані з цим територіальні відводи, інженерно-геологічні умови, виникнення порушених територій дали в результаті існуючу структурно-функціональну організацію містобудівних систем Донбасу, характер використання її територіальних ресурсів. Разом з тим, кістяк населених пунктів у Донбасі на протязі їх еволюційного розвитку здатен зберігати наступність просторово-планувальних структур, особливості геологічного середовища та комунікаційної забудови. Загальний характер цього явища та його містобудівного відтворення підтверджується розробками засновників теорії містобудування М.О. Хауке, В.О.Лаврова, З.Яргіної, А.Е.Гутнова, дослідженням на прикладі Києва докт. арх. І.О. Фоміним, Донецько-Макіївської агломерації - кандидатом арх. А.В.Вергелесом. Класифікація містобудівних структур спирається на загальноприйняту в

містобудуванні теорію та була розглянута, зокрема, вченими-містобудівниками І.О. Фомініним, Г.І.Лавриком, В.О. Тимохіним, М.Я. Ксєневичем та ін.

Бурхливий розвиток чорної металургії з її складними виробничо-технологічними зв'язками обумовив появу взаємопов'язаних міст, створюючих специфічну систему розселення. Формування цієї системи відбувалося в декілька етапів, але сучасні її особливості склалися в радянський період. У розвитку планувальної структури міст Донбасу простежуються певні етапи розвитку:

- дореволюційний період;
- період індустріалізації, становлення і розвитку гірничодобувної і металургійної промисловості в 30-і роки;
- післявоєнний період бурхливого розвитку металургійної і вугледобувної промисловості (50-60-і роки);
- період стабільного зростання промислового виробництва в 70-80-і роки.

Кожний з цих періодів пов'язаний з розвитком містоутворювальної бази, що нарешті призводило до інтенсивного освоєння території. Відсутність шни приводила до різкого завищення, розповзанню території міст, що відображалося на формуванні зовнішнього вигляду міст, низькому рівні впорядкування і естетичних якостей міського середовища, розповзанню території і нечіткості міської риси. Планувальна структура міст характеризується негативними особливостями:

- розчленованістю;
- хаотичністю розміщення функціональних зон міста
- значною кількістю підроблюваних територій, розташованих в межі міста;
- значними територіями контактено-стиківих зон між промисловістю і системою забудови, хаотичністю їхнього використання без дотримання санітарно-захисних розривів;
- наявністю значної кількості порушених територій (звалищ, відстійників, техногенних відвалів);
- пересіченістю і розподілом міст на окремі частини з'д магістралями;
- недостатнім рівнем озеленення і впорядкування.

Міста Донбасу умовно діляться на декілька груп з погляду особливостей їхнього планувального розвитку:

- міста - крупні адміністративно-промислові центри (Донецьк, Горлівка, Маріуполь, Краматорськ) - є центрами агломерації, характеризуються розвинутим промисловим комплексом, достатньо високим рівнем розвитку соціальної сфери, складною планувальною структурою, неблагополучною

екологічною обстановкою. Ці міста в умовах ринкової економіки є основою стабільного розвитку регіону;

- міста - індустріальні центри - великі і середні міста, що входять до складу агломерації, мають розвинутий промисловий потенціал, транспортну інфраструктуру, стабільну соціальну сферу (Макіївка, Єнакієве, Слав'янськ, Комунарськ та ін.);

- малі промислові міста - з обмеженою промисловою орієнтацією, нерозвинутою соціальною сферою, низьким рівнем розвитку інфраструктури (Торез, Сніжне, Шахтарськ, Зугрес, Соледар та ін.).

У процесі дослідження розроблені схеми міст Донбасу, що характеризують основні планувальні шляхи їхнього розвитку.

Дослідження почалося з аналізу історичного розвитку міста, що відкривав шлях до розуміння специфіки функціонування його районів.

У післяреволюційний період взятий на індустріалізацію країни курс активізував освоєння нових територій, де будувалися шахти, заводи і житло, історична частина функціонально ущільнювалася. Таким чином, до 1935 року міста мали компактне, дрібноструктурне, функціонально насичене і різноманітне міське середовище з низкою центральних вулиць і площ, і дискретну, планувально не пов'язану, що складається в основному із промислово-селітебних утворень, периферію.

1940-80 р. - пік урбанізації Донецького регіону, бурхливого зростання чисельності міського населення. У повоєнні роки за кільцем хаотично розташованих одноповерхових будинків, утвориться кільце багатопверхівок, в основному типового забудови.

Житлова проблема цього періоду вирішувалася за допомогою будівництва типових будинків, так званих хрущовок, для розміщення магазинів і підприємств обслуговування використовувалися вбудовано-прибудовані в житло приміщення. Новий тиск на історичний центр із боку периферії, зростаюча вибірковість його споживання стимулювали і визначили функціональне ущільнення, вибіркиму реконструкцію для розширення існуючих і нових функцій.

В 1965 році втілилася ідея розподілу міської території на планувальні райони, що складаються із самодостатніх структурних одиниць - мікрорайонів. У зв'язку із чим укрупнилася сітка міських магістралей, у тому числі і в історичному середовищі, де передбачався масовий знос старих будинків. Сформованим центральним вулицям і площам приділялася роль центра.

Гостра житлова проблема, що збереглась при цьому, в першу чергу вимагала освоєння вільних територій. Тому в 1970-80 р. більш щільною стає сформована в 60-і роки периферія.

Нові житлові райони забудовувалися в основному будинками підвищеної поверховості, що забезпечують більш високу щільність населення, отже, і тиск із боку нової периферії на раніше сформовані райони виявилося досить істотним, що викликало масове формування функцій, об'єктів обслуговування на території останніх, особливо на ті її частини, що прилягали до основних міських магістралей.

Аналіз територіального розвитку населених пунктів Донбасу за період 1930-2000р. підтверджує висунуту О.С.Гутновим та розвинену для промислових гірничодобувних міст І.В. Лазаревою концепцію «пульсуючого» розвитку міст з чередуванням етапів "структурної реорганізації - територіальний зріст".

Хронологічні етапи розвитку Донбасу фіксуються екстенсивним зростанням міст за рахунок переважного освоєння віддалених та більш придатних за інженерно- геологічними умовами територій, що визначило процес нерівномірного часового і просторового розвитку містобудівних систем.

Структурні схеми міст Донбасу діляться на компактні, гратчасті та лінійні.

Компактні схеми найбільших і великих міст - Донецька, Маріуполя; крупних - Єнакієве; середніх - Артемовська, Червоноармійська, Харцизька; малих - Іловайська, Моспіно, Волновахи.

Міста, що мають компактну планувальну структуру (див. вище), мають наступні головні переваги: компактну форму плану, найменшу ступінь порушення природного оточення, добру доступність центра.

Однак при збільшенні розмірів міста переваги швидко перейшли в недоліки. Периферійні райони опинилися віддаленими від центра, а центральні - відрізненими від приміського оточення. Центр міста випробовує функціональні переваження.

Саме така картина спостерігається в містах Донбасу такого типу. Компактна структура включає елементи лінійної і гратчастої структур. Тут мова йде про її переродження в поліцентриську.

Лінійні схеми середніх міст - Дмитрова, Шахтарська, Константинівки і малих - Ясинуватої, Червоного Лиману менш компактні.

Міста Донбасу з лінійною планувальною структурою мають важливу перевагу концентрації забудови уздовж транспортної магістралі - економія витрат часу на пересування. Не менш істотна перевага лінійної схеми - можливість забезпечити кожному жителю близькість до природного оточення.

Недоліки: по-перше, суцільні смуги забудови створюють небезпеку штучного розчленування природних ландшафтів, обриву важливих

економічних зв'язків; по-друге, у рамках лінійної структури важко досягти рівноцінних умов доступності центрів різних рангів, значна частина населення опиняється на занадто великому видаленні від них, тоді як зона їхнього безпосереднього впливу освоюється не повністю.

Лінійна планувальна структура припускає сполучення з компактною структурою, ускладнену конфігурацію лінійного плану. В остаточному підсумку, іде переродження на структуру ґратчастого типу.

ґратчасті схеми великих міст - Макіївки, Горлівки; більших - Єлов'янська, Краматорська; середніх - Дружковки, Тореза, Сніжного; малих - Дзержинська, Часів Яру відбивають відносно рівномірне освоєння території, однак і у цих містах фіксуються головні центри і вісі, які завжди дозволяють побачити елементи компактної і лінійної структур.

У складній ґратчастій структурі сполучення різних за геометрією елементів створює необхідну орієнтацію міського плану при загальній рівномірності освоєння території. Структура магістралей характеризується більшою гнучкістю в організації міських зв'язків.

ґратчаста структура сполучає компактно і лінійну, кожна з яких має переваги і недоліками, розглянуті вище.

За територіальною організацією міста Донбасу діляться на компактні, розосереджені і розчленовані.

Такі міста Донбасу, як Маріуполь, Артемівськ, Червоноармійськ, Харцизьк, Іловайськ, Волноваха характеризуються розташуванням всіх функціональних зон міста в єдиному периметрі - компактний тип планувальної структури. Єнакієве - лінійно-компактний тип.

Розчленований тип виникає при перетинанні території міста ріками, ярами або транзитною залізницею. Такий тип планувальної структури властивий наступним містам: Моспіно, Торез, лінійно-розчленований тип - Константинівка, Червоний Лиман.

Розосереджений тип припускає кілька міських планувальних утворень, пов'язаних між собою транспортними лініями. Виникнення розосередженого типу обумовлюється характером містоутворюючої групи підприємств даних міст - Єлов'янська, Краматорська, Дружківка, Сніжного, Дзержинська, Дмитрова (наприклад, добуваюча промисловість) або природно-кліматичними умовами. Містам Горлівці, Ясинуватій властив лінійно-розосереджений тип.

Аналіз функціонально-планувальної організації агломерацій, міст та інших населених пунктів Донбасу дозволяє виявити такі типи функціонально-планувальних структур:

- виробничо-сільбищні (у серединних та периферійних частинах міст);

- комунікаційно-сельбищні (центральні райони та забудовані території, які прилягають до міжміських транспортних комунікацій);
- рекреаційно-сельбищні (у периферійних частинах міст);
- виробничо-комунікаційно-сельбищні.

Специфікою населених міст Донбасу є включення до згаданих зон значної кількості території незабудованих, нездатних до забудови, порушених промисловою діяльністю людини та невизначених за природними та інженерно-геологічними показниками.

На формування функціонально-планувальних структур Донбасу впливають ландшафтні та комунікаційні умови розселення: глибокі балки, річки, яри, залізничні шляхи, ЛЕП та інші, створюючи значні нефункціональні розриви в тканині міста. Орієнтований розмір промислово-сельбищних функціонально-планувальних утворень містобудівних систем - 3x9 (12) км, що визначається умовами їх розміщення, природним рельєфом та техногенними ландшафтами. Вони мають на своїх межах екологічно сприятливі зони, що природно склалися впродовж балок, але не утворюють єдину загальноміську систему озеленення.

Стан земельного фонду, як одного з головних елементів формування і розвитку населених пунктів Донбасу характеризується його розподілом по степовій природнокліматичній зоні, де розміщено більшість вугледобувних районів.

Містобудівна практика Донбасу має у своїх здобутках переважний розвиток міст та агломерацій за рахунок територіального зростання на нових незабудованих територіях з недостатньо ефективно використовуваною міською інфраструктурою. Проведений аналіз міст та агломерацій Донбасу виявив, що вони складаються з відносно автономних функціонально-планувальних утворень, що тяжіють до місць залягання корисних копалин, розміщення міжміських комунікацій, промислових підприємств, мають екологічно несприятливі техногенні зони, перетини природних та техногенних зон.

Населені пункти Донбасу мають відносну єдність просторового і часового виникнення, схожі форми селищно-промислового розвитку, наявність на їх територіях схожих форм техногенного, антропогенного, природного ландшафтів, схожий розвиток суспільних потреб. Територіальні структури поселень тяжіють до двох форм:

- дисперсної концентрації окремих шахтних поселень, що згодом призвели до розчленованої планувальної структури агломерацій та крупних міст;

- компактної одноцентрової планувальної структури середніх і малих міст.

Таким чином, демоекосистема Донбасу може бути визначена як сукупність просторово організованих і взаємопов'язаних елементів - технічно освоєних територій, порушених територій, будинків і споруд, шляхів комунікацій, що разом з природними компонентами формують середовище життєдіяльності на різних територіальних рівнях.

Література:

1. Города и системы расселения. М.: Стройиздат, 1981.
2. Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства. – М.: Стройиздат, 1984.
3. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. – 183 с.
4. Лаврик Г.И., Демин Н.М. Методологические основы районной планировки. – М.: Стройиздат, 1975. – 96 с.
5. Методические рекомендации по улучшению планировки и застройки жилых районов и микрорайонов в городах УССР. - К.: КиевНИИград., 1978.
6. Фильваров Г.И. Социально-пространственная организация производственного комплекса крупного города // Градостроительство. – Киев, Будівельник, 1983. – Вып. 36.
7. Яргина З.Н. Градостроительный анализ. – М.: Стройиздат, 1984.

Анотація

Визначена демоекосистема Донбасу як сукупність просторово організованих і взаємопов'язаних елементів - технічно освоєних територій, порушених територій, будинків і споруд, шляхів комунікацій, що разом з природними компонентами формують середовище життєдіяльності на різних територіальних рівнях.

Аннотация

Определена демоекосистема Донбасса как сочетание пространственно организованных и взаимосвязанных элементов – технически освоённых территорий, нарушенных территорий, строений, сооружений, путей коммуникаций, которые вместе с природными компонентами формируют среду жизнедеятельности на разных территориальных уровнях.